

УДК 341.9(075.8)

І. Є. Покора

СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ТА КОЛІЗІЙНОГО МЕТОДІВ РЕГУЛЮВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Постановка проблеми. Сучасні міжнародні торгівлі, господарські, шлюбно-сімейні, спадкові, трудові та інші відносини є різноманітними і масштабними. Вони розвиваються і поширюються з великою швидкістю, що сприяє подальшому розвитку інтеграційних процесів у світі, зближенню держав у всіх сферах діяльності. Результативність цих процесів, поряд з іншими чинниками, значною мірою залежить від належного правового забезпечення відповідних відносин між суб'єктами держав, від цілого комплексу засобів правового регулювання. В цих умовах зростає роль міжнародного приватного права та його методів.

Проблема методів міжнародного приватного права в правовій доктрині загалом не викликає значних труднощів, але деякі розбіжності в поглядах науковців на зазначене питання все ж існують. Останнім часом в науці міжнародного приватного права ведуться певні спори стосовно співвідношення та взаємодії колізійного та матеріально-правового методів у міжнародному приватному праві, зниження значення колізійного методу регулювання та у зв'язку з цим посилення тенденції до підвищення ролі матеріально-правового методу регулювання в міжнародному приватному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання даної проблеми. Загалом питання щодо методів міжнародного приватного права, їх взаємодії та співвідношення в різні часи досліджували багато авторитетних вчених: Л.П. Ануфрієва, М.М. Богуславський, М. Вольф, О.М. Жильцов, В.П. Звєков, А.В. Зепалов, О.В. Кабатова, П. Казанський, В.О. Канашевський, І.Л. Кичигіна, В.М. Корецький, С.Б. Крилов, Л.А. Лунц, Г.К. Матвєєв, І.С. Перетерський, О.І. Муранов та ін.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дослідження є встановлення співвідношення та виявлення взаємозв'язку між колізійним та матеріально-правовим методами регулювання в міжнародному приватному праві.

Для досягнення поставленої мети є необхідним розв'язання таких завдань:

- дослідження процесу становлення наукової думки стосовно нормативного складу міжнародного приватного права;
- вивчення закономірностей виникнення та розвитку колізійного та матеріально-правового методів регулювання, а також аналіз переваг, недоліків та труднощів, що виникають при їхньому застосуванні.

Виклад основних положень. У процесі історичного становлення міжнародного приватного права спочатку дана галузь розглядалася як така, що опосередковує вибір права і застосування в певних випадках іноземного права до приватноправових відносин з іноземним елементом. З огляду на те, що кількість міжнародних договорів, які містять матеріальні норми права, була досить обмеженою, доктрина

виходила з того, що міжнародне приватне право складається виключно з колізійних норм [1].

В якості прикладу можна навести думку М.Вольфа, який вважав, що «міжнародне приватне право слід також відрізнити від тих норм приватного права, які стали спільними для багатьох країн внаслідок міжнародних конвенцій. Закони, введені в різних країнах у зв'язку з такими конвенціями, за своєю природою є звичайними самостійними «внутрішніми» законами або законами «внутрішнього» матеріального права (municipal law); вони не пов'язані з застосуванням іноземних законів» [2, с. 21–22].

Керуючись положенням, що метод галузі виявляється в нормах, які її складають [3, с. 111], підкреслимо, що проблема нормативного складу міжнародного приватного права є дискусійною. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне розглянути наукові думки з цього приводу.

Так, на думку Л.П. Ануфрієвої, той факт, що колізійний метод регулювання у всі часи кваліфікувався як корінний метод міжнародного приватного права не може бути підґрунтям для зведення міжнародного приватного права лише до колізійних норм [4, с. 63].

Ще на початку ХХ сторіччя П. Казанський зазначав: «...Головне завдання міжнародного цивільного (приватного) права і полягає саме в цьому – в вирішенні так званих зіткнень законів. Помилково тільки було б думати, що воно обмежується цим. Всупереч пануючій думці воно містить і свої власні, особливі початки. Є підстава думати, що в майбутньому міжнародне цивільне право замість того, щоб вказувати, право якої держави має застосовуватися до таких відносин, саме буде в подробицях визначати їх» [5, с. 499].

С.Б. Крилов, обґрунтовуючи позицію, що міжнародне приватне право не можна розглядати як суто колізійне, вважає, що зміст міжнародного приватного права «ширше змісту права колізійного» [6, с. 13].

Розвиваючи дану думку, І.С. Перетерський і С.Б. Крилов пишуть: «...Ми можемо сказати, маючи на увазі СРСР, що міжнародне приватне право є сукупністю: а) норм, що безпосередньо виражають, регулюють і закріплюють цивільно-правове становище іноземців в СРСР або радянських осіб за кордоном; б) норм колізійних...». І далі: «...розглядати міжнародне приватне право лише як «колізійне», тобто присвячене тільки «розмежуванню» різних законодавств, – значить звужувати ... дійсний характер міжнародного приватного права» [7, с. 11; 18].

М.М. Богуславський зауважує, що «включаючи уніфіковані норми до складу міжнародного приватного права, що підлягають застосуванню в силу колізійних норм, ми з урахуванням специфічних особливостей права дотримуємося широкої концепції міжнародного приватного права» [8, с. 26].

«Таким чином, – підсумовує І.Л. Кичигіна, – обмеження міжнародного приватного права одними колізійними нормами представляється, по-перше, необґрунтованим теоретично, по-друге, не відповідає сучасному рівню правового регулювання цивільно-правових відносин з іноземним елементом, який характеризується зростанням ролі саме договірної-уніфікованих норм» [9, с. 108].

На різних етапах розвитку міжнародного приватного права роль колізійного методу в процесі регулювання міжнародно-правових відносин була різною. Після

Другої світової війни широкого обговорення отримало питання щодо уніфікованих норм матеріально-правового характеру, що містяться в міжнародних договорах. Це зумовило більш гостру постановку проблеми стосовно ще одного методу регулювання в міжнародному приватному праві – матеріально-правового. Позитивна відповідь на питання щодо входження матеріально-правових норм до складу міжнародного приватного права означала закономірну згоду і на їх участь в регулюванні відносин, що є предметом міжнародного приватного права. Єдиним логічним висновком із зазначеного могло стати лише визнання наявності ще другого методу регулювання – матеріально-правового, забезпеченого матеріальними нормами прямої дії, уніфікованими міжнародними угодами.

Після 50-х рр. ХХ сторіччя такі норми стали визнаватися в якості повноправних норм міжнародного приватного права і, отже, служити одним із засобів реалізації особливого його методу – матеріально-правового [4, с. 63–64].

Отже, поєднання у складі міжнародного приватного права колізійних та матеріально-правових норм ґрунтується на необхідності двома різними методами регулювати однорідні за своїм характером відносини.

В літературі з міжнародного приватного права при розгляді питання щодо методів регулювання міжнародно-правових відносин звичайно зазначають, що за наявності іноземного елемента у відносинах, які регулюються міжнародним приватним правом, виникає феномен, іменованій «колізією» законів (від лат. «collisio» – зіткнення). Суд чи інший правозастосовний орган, зустрічаючись при вирішенні спорів та розгляді інших справ з відносинами, ускладненими іноземним елементом, стає перед необхідністю обрати право, якому підпорядковуються такі відносини, а саме: право країни суду або країни, з якою цей іноземний елемент зв'язаний [10, с. 16].

В умовах поглиблення процесів інтеграції, розвитку міждержавних сфер виробництва й обігу, ускладнення суспільних відносин, що лежать в сфері міжнародного господарського і цивільного обороту, колізійно-правовий метод перестав задовольняти потребам міжнародного життя, тим самим проявив деяку свою недосконалість. На думку Л. П. Ануфрієвої, «це пов'язано, по-перше, з «багатоетапністю» регулювання, яка полягає у тому, що спочатку колізійна норма вказує на правопорядок, що має бути застосований, а потім в його рамках здійснюється відшукування тієї матеріальної норми, яка забезпечує регулювання даного відношення в справжньому сенсі, тобто допомагає відповісти на шукане питання по суті. По-друге, дія колізійної норми нерідко пов'язана з певними явищами негативного характеру, які ускладнюють відшукування «кінцевої», тобто матеріальної, норми, такими як, скажімо, «приховані колізії», «колізії колізій», «негативні і позитивні колізії», необхідність вирішення попередніх колізійних питань, неможливість застосування іноземного права в силу дії імперативних приписів національного правопорядку, а також застереження про публічний порядок на інш.» [4, с. 67].

Як вже зазначалося, одним із варіантів вирішення цієї проблеми для міжнародної спільноти стало створення міжнародних договорів, що містять єдині правила. Уніфікація матеріально-правових норм за допомогою укладення міжнародних договорів застосовується, в основному, до тих відносин, що виникають у міжнародному господарському житті при здійсненні підприємницької діяльності. Як правило,

це відносини у сфері міжнародної торгівлі та галузях, обслуговуючих її (морських, повітряних, автомобільних і залізничних перевезеннях), інтелектуальній власності [11].

Колізійний метод, навпаки, є основним в регулюванні сімейних, спадкових, трудових та інших відносин з іноземним елементом, тобто тих відносин, які не стосуються здійснення підприємницької діяльності та залишаються тісно пов'язаними з національним правом держав, в яких вони виникають.

Щодо питання про включення до складу міжнародного приватного права норм національного законодавства, які регулюють відносини з іноземним елементом, у вітчизняній літературі навколо нього не втухають дискусії.

Деякі автори, серед яких І.С.Перетерський, М.М. Богуславський, М.Н. Кузнецов та ін., вважають, що дані норми призначені виключно для регулювання певних відносин, які складають об'єкт регулювання міжнародного приватного права, і не можуть не включатися до його складу. Інші ж вчені – Л.А. Лунц, М.І. Брагінський – наполягають на тому, що даний вид норм не відображає суті міжнародного приватного права, яка, за думкою Л.А. Лунца, полягає в тому, що при виникненні колізійного питання колізійна норма, яка застосовується, не може бути замінена внутрішньою матеріальною нормою [4, с. 78].

Не можна не погодитися з висновком Л.П. Ануфрієвої про те, що національно-правові норми прямої дії обов'язково мають включатися до складу міжнародного приватного права, по-перше, завдяки специфіці об'єкта, на який вони впливають, і, по-друге, самої суті тих приписів, які в них містяться – прямих правил поведінки, застосування яких обумовлено імперативністю їх характеру [4, с. 79].

В.П. Звеків, одним із перших за останні десятиріччя, висловив дещо інший погляд на методи міжнародного приватного права. Він пише: «... і матеріально-правові, і колізійні норми, впливаючи на відповідні відносини, забезпечують регулювання їх не інакше, як долаючи колізійну проблему. В одному випадку (матеріально-правовий спосіб) колізійне питання усувається за допомогою спеціального прямого припису, безпосередньо визначає права та обов'язки учасників відносини, в іншому (колізійний спосіб) – вирішується на основі колізійної норми» [12, с. 40].

Л.П. Ануфрієва критикує таку концепцію, констатує те, що колізійний метод полягає в застосуванні колізійної норми в поєднанні з матеріально-правовою нормою національного правопорядку, і тим самим він здійснює регуляторний вплив на об'єкт. А матеріально-правовий метод функціонує насамперед за рахунок дії однакових матеріально-правових правил поведінки, які спочатку створюються державами шляхом узгодження їх воль в формі міжнародного договору та згодом інкорпуються національним правом держав-учасниць. Вчений далі вважає, що матеріально-правовий метод регулювання може забезпечуватися також нормами «прямої дії», розробленими в рамках національного правотворчості конкретної країни виключно для цілей регулювання відносин, пов'язаних з правопорядками різних держав [4, с. 65].

Таким чином, на сучасному рівні розвитку науки міжнародного приватного права і колізійні і матеріально-правові норми відіграють значну роль в процесі вибору права, а також регулюванні міжнародних приватноправових відносин.

Розглядаючи питання співвідношення колізійного та матеріально-правового методів в міжнародному приватному праві, не можемо оминати увагою аспект щодо позитивних та негативних характеристик у процесі здійснення цих методів.

Окремі вчені припускають, що колізійно-правовий метод в майбутньому взагалі може бути витіснений матеріально-правовим. Так, наприклад, С.В. Кабатова зазначає, що «процес порівняння матеріально-правових норм для відшукування єдино необхідної не є новим для міжнародного приватного права, однак якщо раніше він використовувався як виняток, то в даний час застосовується досить широко» [13, с. 6–7].

На наш погляд, думка щодо заміни колізійного методу іншими механізмами, так само як і про зниження ролі колізійного методу є не зовсім обґрунтованою через ряд причин. По-перше, колізійний метод залишається на сьогоднішній день актуальним, адже, як зазначалося вище, матеріально-правовий метод не може повністю задовольнити регулювання відносин у приватних сферах життя, наприклад, шлюбно-сімейні відносини, по-друге, незважаючи на зміну поглядів відносно ролі колізійного методу, він залишається служити головної меті – вирішенню колізійної проблеми, тобто проблеми вибору права.

Дуже ёмко та влучно виражає свій погляд на питання щодо ролі колізійного методу в міжнародному приватному праві В.О. Канашевський. Він вважає ідеальною ситуацію, коли держави створили б загальні норми, що застосовуються до всіх видів цивільно-правових відносин, а у разі відсутності таких виникає необхідність в залученні для регулювання цих відносин національного законодавства, пошук якого здійснюється відповідно до колізійної норми» [14, с. 28].

Необхідність колізійного методу, таким чином, виявляється в наступному: по-перше, він використовується в якості загального субсидіарного начала, що дозволяє заповнювати прогалини, які утворюються при уніфікації матеріально-правових норм; по-друге, він є основою для врегулювання питань, що виникають на окремих ділянках співробітництва, виходячи з потреб співробітництва та з урахуванням конкретних умов його реалізації; по-третє, у випадках, коли застосування однакових матеріально-правових приписів за тих чи інших причин зустрічає ускладнення [12, с. 41].

О.М. Жильцов та О.І. Муранов з цього приводу висловили думку, що «навіть у дуже далекій перспективі говорити про зникнення колізійного регулювання настільки ж наївно, наскільки і стверджувати про неминучість відмирання права при комунізмі. Безперечно, і *lex mercatoria*, і уніфікація права міжнародного цивільного і торгового обороту повинні всіляко заохочуватися, але тільки в поєднанні з правом колізій законів і правом колізій юрисдикцій» [15, с. 43].

Проте застосування колізійного методу пов'язано з окремими недоліками та труднощами, які певною мірою знижують ефективність його дії: по-перше, застосування колізійної норми, що відсилає до права іноземної держави, ускладнює діяльність суду чи іншого органу держави, який зобов'язаний в силу міжнародного договору або внутрішнього закону на підставі колізійної норми застосовувати іноземне право, а встановити його зміст та тлумачити його не так просто. По-друге, застосування цього методу не може забезпечити однаковості при вирішенні конфліктних ситуацій, оскільки норми національних правових систем можуть по-різ-

ному підходити до регулювання одних і тих же відносин. Отже, кінцевий результат буде залежати від того, в суді якої держави вирішується спір. По-третє, при колізійному методі застосовуються, як правило, норми загального характеру, покликані регулювати всі приватноправові відносини, не розраховані на відносини з іноземним елементом. [8, с. 75].

Одним із способів подолання цих труднощів є застосування в комплексі з колізійним матеріально-правового методу, переваги якого полягають в наступному: по-перше, його використання створює значно більшу визначеність для учасників відповідних відносин, оскільки і їм, і тим органам, які будуть їх застосовувати (наприклад, у разі виникнення спорів), матеріально-правові норми завжди відомі заздалегідь; по-друге, при застосуванні цього методу створюється однакове регулювання, що виражається у використанні норм міжнародних конвенцій або можливостей так званої приватноправової уніфікації матеріальних норм [8, с. 76].

Крім цього, «інтернаціональний характер міжнародних господарських відносин обумовлює можливість і необхідність створення адекватного йому правового механізму – спеціальної нормативної системи, що враховує специфіку цих відносин і яка створена спільними зусиллями держав, які беруть участь у міжнародному співробітництві. Створення єдиних норм у цій області викликається не тільки потребою усунути розбіжності в внутрішньому праві держав, які ускладнюють співпрацю між ними, але і тією обставиною, що внутрішнє право нерідко виявляється «неприспособаним» для регулювання настільки своєрідних відносин» [9, с. 181].

Незважаючи на численні позитивні сторони матеріально-правового методу, він має і певні недоліки, до яких можна віднести те, що норми міжнародних угод можуть по-різному розумітися, тлумачитися і застосовуватися в різних державах. До того ж, більшість із них носять диспозитивний характер (тобто вони не є обов'язковими, а можуть використовуватися сторонами за їх розсудом) [8, с. 76].

Таким чином, матеріально-правовий метод в міжнародному приватному праві має свої об'єктивні обмеження, тому застосування поруч з ним інших методів, головним чином, колізійного, є необхідним для успішного регулювання міжнародних приватноправових відносин, тому тенденція щодо посилення взаємодії цих методів, адаптації їх до нових вимог міжнародного цивільного обороту останнім часом набуває великої актуальності.

Висновки. Підсумовуючи все вищевикладене, необхідно зазначити, що саме у взаємодії та співвідношенні колізійного та матеріально-правового методів і виражається особливість регулятивної функції норм міжнародного приватного права. Прогнози деяких науковців щодо занепаду колізійного методу та повній заміні його матеріально-правовим, на наш погляд, є явно завчасними та необґрунтованими. Поширення застосування матеріально-правового методу зовсім не веде до «непотрібності» колізійного, так як, по-перше, є сфери суспільних відносин, які не піддаються уніфікації (наприклад, сімейні правовідносини), по-друге, уніфікація матеріально-правових норм часто не може врегулювати всі правовідносини детально, без пробілів, і, по-третє, колізійний метод регулювання, поряд з недоліками, має безперечні переваги, що не дозволить йому відійти на другий план, принаймні в найближчий час.

Література

1. Зепалов А.В. «Проблема метода» международного частного права // Международное публичное и частное право. – 2005. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/comm/785>.
2. М. Вольф; Пер. с англ. С.М. Рапопорт ; Под ред. и с предисл. Л.А. Лунца. – М. : Госизд. иностранной литературы, 1948. – 702 с.
3. Сорокин В.Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс (макроуровень). – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 661 с.
4. Ануфриева Л.П. Международное частное право. В 3 т. Том 1. Общая часть : учебник. – М. : Издательство БЕК, 2002. – 288 с.
5. Казанский П. Учебник международного права публичного и гражданского. – Одесса : «Экономическая типография», 1902. – 531 с.
6. Крылов С.Б. Международное частное право : пособие к лекциям / С.Б. Крылов. – Л. : Прибой, 1930. – 328 с.
7. Международное частное право : учебник / Крылов С.Б., Перетерский И.С. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. – 205 с.
8. Богуславский М.М. Международное частное право : учебник / М.М.Богуславский. – М. : Юрист, 2005. – 604 с.
9. Кичигина И.Л. Коллизионный и материально-правовой методы регулирования в международном частном праве : дис. ... канд. юрид. наук / И.Л. Кичигина. – М., 1987. – 217 с.
10. Звеков В.П. Коллизии законов в международном частном праве / В. П. Звеков. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 416 с.
11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_003.
12. Звеков В. П. Международное частное право. Курс лекций / В.П. Звеков. – М. : Издательство НОРМА, 2000. – 686 с.
13. Кабатова Е.В. Изменение роли коллизионного метода в международном частном праве // Международное частное право: современная практика : сборник статей под редакцией М.М. Богуславского и А.Г. Светланова. – М., 2000. – С. 5–16.
14. Канашевский В.А. Внешнеэкономические сделки: материально-правовое и коллизионное регулирование / В. А. Канашевский. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 296 с.
15. Жильцов А.Н., Муранов А.И. Национальные кодификации в современном международном частном праве. Тенденции и противоречия в его развитии на пороге третьего тысячелетия // Международное частное право: Иностранное законодательство. – М. : Статут, 2001. – С. 28–46.

Анотація

Покора І. Є. Співвідношення та взаємодія матеріально-правового та колізійного методів регулювання в міжнародному приватному праві. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду питання щодо співвідношення матеріально-правового та колізійного методів регулювання в міжнародному приватному праві, дослідженню переваг та недоліків, які звичайно постають при використанні цих методів, а також доцільності застосування обох методів міжнародного приватного права.

Ключові слова: міжнародне приватне право, матеріально-правовий метод, колізійний метод, співвідношення та взаємодія, переваги та недоліки.

Аннотация

Покора И. Е. Соотношение и взаимодействие материально-правового и коллизионного методов регулирования в международном частном праве. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению вопроса о соотношении материально-правового и коллизионного методов регулирования в международном частном праве, исследованию преимуществ и недостатков, которые обычно возникают при использовании этих методов, а также целесообразности применения обоих методов международного частного права.

Ключевые слова: международное частное право, материально-правовой метод, коллизионный метод, соотношение и взаимодействие, преимущества и недостатки.

Summary

Pokora I. E. Relationship and Interaction of the Substantive Law and the Conflict of Law Methods in Private International Law. – Article.

The article deals with the issues of relationship between the substantive law and conflict of law methods in private international law. It also explores advantages and disadvantages, which usually occur while using these methods, as well as the expediency of the use of the two methods of private international law.

Key words: private international law, the substantive law method, the conflict of law method, relationship and interaction, advantages and disadvantages.

УДК 340.135(477)

I. S. Bondar, K. V. Tkachenko

URGENT ISSUES OF ELECTING SUPERVISORY BOARD MEMBERS PURSUANT TO THE LAW OF UKRAINE «ON JOINT-STOCK COMPANIES»

Formulation of a problem. It goes without saying that such a popular form of doing business in domestic and foreign practices as a joint-stock company is considered to be the most optimal way of attracting a great number of stakeholders, concentrating big equities and providing shareholders with a possibility to take part in managing a company. In this context, the legislation of Ukraine on business entities (company legislation) belongs to the priority sphere of implementation of the Nation-wide program of adaptation of the Ukrainian legislation to EU Law [1].

In light of this, the Verkhovna Rada of Ukraine passed the Law of Ukraine «On Joint-Stock Companies» of 17.09.2008 № 514-VI [2] (hereafter – the «JSC Law») which in turn became one of the landmark events in Ukrainian corporate law for recent 10 years. The «JSC Law» strengthened considerably, among other things, a role and an importance of a supervisory board to a new level by stipulating in detail its principles of functioning. However, an adoption of the Law of Ukraine «On Amendments to the Law of Ukraine «On Joint-stock Companies» Regarding Improvement of the Mechanism of Joint-Stock Companies' Activity» N 2994-VI on 3 February 2011 (hereafter – Amendments to the Law of Ukraine «On Joint-stock Companies») [3], which essentially altered methods for electing members of the supervisory board, resulted in certain obstacles in view of providing minority shareholders to be represented in the supervisory board.

Review of recent researches and publications. Legal issues in relation to certain aspects of functioning of joint-stock companies, corporate governance, determination of the competence of the company's managerial bodies were/are researched by such Ukrainian and Russian scholars as O.A. Belyanevych, O.M. Vinnyk, V.A. Vasilyeva, A.P. Efimenko, O.R. Kibenko, N.S. Kuznietsova, V.M. Kravchuk, V.V. Lutz, R.A. Maidanyk, V.K. Mamutov, L.L. Neskorodzhena, N.O. Saniahmetova, I.V. Spasibo-Fatejeva, V.S. Scherbina, V.V. Dolynskaya, T.V. Kashanyina, O.A. Makarova, S.D. Mogilevskij, G.L. Rubeko, I.S. Shitkina and others. To date, there is, however, an absence of profound researches regarding recent alterations of electing supervisory board members in joint-stock companies, and in particular their impact on minority shareholders.